



**Nieuwsbrief  
nr. 17 / maart 2024**

Beste Vrienden,

Het einde van de veertigdagentijd nadert. Na de herdenking van de kruisiging en de dood van Christus op Goede Vrijdag en Stille Zaterdag begint op zondag de Pasen, het begin van het nieuwe leven dat zich in de natuur al volop aankondigt.

Misschien heeft u het al gezien, maar naast het kerkhof van St. Gerlach begint het nieuwe leven van het kruiswegparkje vorm te krijgen. Met hulp van enkele vrijwilligers is het terrein omgespit, zijn wortels afgevoerd, is de haag rondom het terrein gedicht, is tegen de muur taxus geplant en wordt een pad aangelegd. Het pad heeft de vorm van een druppel. Het zal binnenkort leiden naar de kruisweg van Leo Dortants die we in mei aan de muur zullen ophangen. Binnenin de druppel proberen we een grasveldje met bollen te creëren, die volgend jaar in februari en maart de Pasen zullen aankondigen. Eromheen zal klimop terugkomen met de typische bosflora uit de Zuid-Limburgse hellingbossen. Het parkje is van ons allen, dus aarzel niet om tegen de winter bollen (narcissen, hyacinten) in de druppel te planten of om nu aan de buitenkanten klimop aan te planten. De kruisweg kunt u voor mei al bezichtigen in de tentoonstelling "De Kruisweg" in het heiligdom van St. Gerlach, waarin u ook informatie krijgt over de makers van de kruisweg en over Leo Dortants en zijn therapeut Dries Engelen. Ook zal er kunst van andere patiënten van Vijverdal en van Dries Engelen te zien zijn. De tentoonstelling loopt tot eind april.

Dit alles is mede mogelijk gemaakt door steun van enkele Vrienden van St. Gerlach, die elk één van de 15 staties van de kruisweg adopteerden, en door de steun van sponsors. Het project past in ons streven om het werk van St. Gerlach in Houthem voort te zetten door samen ons ervoor in te spannen om van zijn heiligdom een aantrekkelijke plek te blijven maken voor geloof, bezinning en ontspanning.

Aan het einde van deze nieuwsbrief kunt u lezen over een andere plek waar mensen zich inspannen om een dergelijk heiligdom te realiseren, namelijk de Norbertinessenpriorij Catharinadal in Oosterhout. De rest van deze nieuwsbrief is gewijd aan het leven van kluizenaars. We beginnen met een bericht van één van onze Vrienden van St. Gerlach van het eerste uur, pater Hugo, kluizenaar te Warfhuizen (Groningen). Daarna volgt een overzicht (aan de hand van enkele 17<sup>e</sup>-eeuwse prenten van Boëtius a Bolswert) van de levens van de eerste kluizenaars van het christendom, de Egyptische woestijnvaders uit de 4<sup>e</sup> en 5<sup>e</sup> eeuw (die al snel ook in Palestina, Syrië en Turkije navolgers kregen).

Met vriendelijke groet,

Bestuur Vrienden van St. Gerlach

## Bericht van pater Hugo, kluzenaar te Warfhuizen



***We zullen dit jaar af en toe vrienden uitnodigen om iets te vertellen over projecten waar zij mee bezig zijn. De meest noordelijke vriend van St. Gerlach woont in het Groningse Warfhuizen. We vroegen hem om iets te vertellen over hoe de dagorde van een moderne kluzenaar er uitziet.***

“Ook al woon ik op een terp in het uiterste noordpuntje van Nederland, mijn roeping verbindt mij automatisch met Zuid-Limburg. Mijn laatste voorganger woonde immers in de kluis op de Schaelsberg bij Valkenburg en de belangrijkste Nederlandse kluzenaarsheilige is de heilige Gerlach, met wie ik een innige band heb. Zijn reliek, alweer jaren geleden uit het heiligdom verkregen, wordt liefdevol in ere gehouden, en zijn litanie wordt elke maandag gebeden.

Mijn leven lijkt in sommige opzichten wel wat op het zijne, maar de eerlijkheid gebiedt toch wel te zeggen dat de verschillen groter zijn. Ik ben allesbehalve voor toernooivechter in de wieg gelegd en mijn "holle boom" is een behaaglijk huisje in een nog behaaglijker kerkje. Wat ons bindt is natuurlijk de liefde voor de stilte en de afzondering. Net als voor hem is ook voor mij het wenken van de Absolute onweerstaanbaar, hoe onnozel en verkreukeld ik verder als mens ook ben. Ik weet heel zeker dat hij mij dat volmondig na zou kunnen zeggen.

Stilte en afzondering zijn op zichzelf natuurlijk niet genoeg om een mensenleven vorm en structuur te geven. Daarom is mij gevraagd iets te vertellen over mijn dagorde, wat ik bij deze graag doe.

De dag hangt aan het koorgebed als een jas aan de kapstok. Ook kluzenaars hebben van alles te doen, maar de getijden vormen onder al die bedrijvigheid het fundament en geven er ook het ritme aan. Anders ontardt de beschouwing in chaos, en die kan behoorlijk donker en benauwend

uitpakken. Het overkomt de meesten van ons wel eens een tijdje in ons leven, maar leuk is anders. Daarom hechten wij over het algemeen erg aan ons brevier, in de een of andere vorm. Want kluzenaars verschillen onderling enorm van elkaar. Dat geldt ook voor onze leefregels en liturgische gebruiken.

Zelf zing ik het koorgebed in de oude Benedictijnse vorm, in het Latijn. Dat is niet omdat ik nou zou vreselijk conservatief ben aangelegd, maar er is eigenlijk geen Nederlandse vertaling die mij helemaal bevredigt. Bovendien zijn de melodieën op de Latijnse tekst tijdloos, wat geen mens van de Nederlandse variant zou durven beweren.

Het koorgebed, zeven keer per dag, is het skelet van het kluzenaarsleven, maar de Psalmen zijn het skelet van het koorgebed. Elke mogelijk menselijk zielenroersel is erin besloten, van de meest uitbundige dankbaarheid tot het meest hartgrondige gevloek en alles daar tussenin.

Huwelijkspsalmen en stervenspsalmen, babypsalmen en boekhouderspsalmen, natuursalmen en architectuursalmen, lallende psalmen en ontbijtpsalmen, werkelijk elk aspect van het wakende leven wordt psalmodiërend aan God opgedragen. En dat is voor ons belangrijk. Wij zijn er niet om navelstarend aan onze eigen zaligheid te knutselen, maar om te bidden voor de wereld. Om op die wereld, die vaak zo wezenloos is, ruimte te scheppen voor het Wezen zelf. Hem uit te nodigen, te lokken, te koesteren te midden van heel het ongewilde gewirwar van onze moderne maatschappij.

Daarom: Psalmen. Zij dragen het leven. Dat begint om vijf uur met de metten, die het langste duren en het meest fundamenteel zijn. Zij vormen letterlijk het fundament van de dag. Daarna volgen de lauden, die gewijd zijn aan dankbaar lofprijzen. Door de dag heen zijn er een paar korte gebedstijden, als punaises om het leven aan God vast te prikken. Het zijn eigenlijk schietgebeden. Ze heten Priem, Terts, Sext en Noon. Rond half vijf bid ik de Vespers. Die markeren het begin van de avond. Dan begin ik langzaam af te schakelen. Dat lijkt vroeg, maar de dag begint morgen alweer om vier uur.

En wat moet tussen al die gebeden dan gebeuren? Zoals ik al zei verschillen kluzenaars onderling enorm, en dat geldt ook voor hun werkzaamheden. Voor mijzelf geldt dat ik een klein bedevaartkerkje te verzorgen heb. Ik heb dus veel vloeren te dweilen, koper te poetsen, kaarsvet van de vloer te krabben, dwalen te strijken en zo verder en zo voort. Verder geef ik les in mystieke theologie. Dat klinkt heel geheimzinnig, maar is in feite niets anders dan de tak van de theologie die zich bezighoudt met de directe ervaring van God en met het menselijke bewustzijn. Eigenlijk gaat het over het snijpunt van theologie en psychologie, zou je kunnen zeggen. Door de corona is dat onderwijs in een internetbedrijf veranderd, op Youtube en op sanctificium.com. Ik zit dus een groot deel van de dag filmpjes te monteren en de bijbehorende muziek te componeren. Verder ben ik ook nog priester. Omdat er hier verder geen makkelijk bereikbare kloosters zijn ben ik nogal veel aan het biechthoren. Vooral bij jonge mensen is dat best weer in de mode hier.

Ik ben ongetwijfeld nog het nodige vergeten, maar dit zou een aardig beeld moeten geven. U ziet dat ik mij geen moment hoeft te vervelen. Dat doe ik dus ook niet. Mij zijn de meetsnoeren in lieflijke oorden gevallen. Ik leef weliswaar niet in een sprookjeswereld, maar ben toch een tevreden mens, doorgaans.”

\*\*\*

## DE EERSTE KLUIZENAARS

(4-5<sup>e</sup> eeuw na Christus)

*De eerste kluizenaars waren woestijnvaders die vanaf de 3e eeuw leefden in de woestijn van Egypte. Ze verlieten de steden met hun heidense cultuur om in de woestijn de eenzaamheid op te zoeken. Zo ontvluchtten ze ook de christenvervolgingen die toen op grote schaal plaatsvonden in het Romeinse Rijk. Toen het christendom in 313 met het Edict van Milaan werd toegestaan, bleven zij in de woestijn wonen omdat de woestijn hun de gelegenheid gaf om zich geheel op God te richten door middel van bidden, vasten en meditatie. Zij volgden er het voorbeeld van Christus, die zich, na zijn doop in de Jordaan, veertig dagen terugtrok in de woestijn om te bidden en te vasten. Ook Johannes de Doper zagen ze als voorbeeld. Er werd door de kluizenaars in de woestijn een gemeenschapsleven ontwikkeld, waaruit kloosters ontstonden. Hun leven van bidden en werken was erop gericht om hun ziel te verenigen met God.*

Tijdens een bezoek aan Keulen op Driekoningen zag ik in een etalage een verzameling van 25 gravures van Boëtius a Bolswert (1580-1633) van deze eerste kluizenaars. Boëtius werkte eerst in Amsterdam en later in Antwerpen. De gravures werden in 1619 door Hendrik Aerts uitgegeven in het boek *Sylva Anachoretica Aegypti et Palaestinae*. Met de gravures krijgen we een beeld van de eerste kluizenaars.



Paulus de Heremiet met de raaf



Antonius Abt met demonen en varken

Na de gravures van Christus en Johannes de Doper volgt die van Paulus de Heremiet (227-341). Hij zou het grootste deel van zijn leven in de woestijn geleefd hebben om aan de vervolgingen van keizer Diocletanus te ontkomen en zou daar door een raaf gevoed zijn. De serie gaat verder met Antonius Abt (251-356), die aan het eind van zijn leven Paulus zou hebben bezocht. Ook Antonius Abt leefde, gekweld door demonen, als kluizenaar in de woestijn. Een bezoeker zou Antonius gevraagd hebben

hoe hij het in zijn bestaan als kluizenaar zonder boeken kon stellen. Het antwoord van Antonius was: *mijn boek is de gehele natuur, en ik kan dat boek lezen wanneer ik wil*. Toch is ook hij met een boek afgebeeld. Een relikwijn van Antonius Abt bevindt zich in de kluis van pater Hugo in Warfhuizen.



Van links naar rechts: Onophrius met engel, Macarius van Egypte en Hilarion van Gaza.

De volgende kluizenaar in de serie is Hilarion van Gaza (291-371). Geïnspireerd door Antonius Abt leefde hij in de woestijn in Gaza, waar mensen hem om raad vroegen. Van Malchus de Syriër werd een biografie geschreven door Hieronymus op basis van gesprekken die Hieronymus met hem voerde voordat Malchus in 390 stierf. In dezelfde periode leefde Onophrius als kluizenaar in de Egyptische woestijn. Hij wordt afgebeeld met een engel die hem in zijn kluizenaarsgrot brood brengt. Pachomus (292-348) was de eerste kluizenaar die een kloostergemeenschap van monniken en nonnen vormde. Macarius van Egypte (300-390) en Macarius van Alexandrië (300-395) werden door keizer Valens verbannen naar een eiland op de Nijl, waarna de inwoners door deze kluizenaars bekeerd werden.



Van links naar rechts: Abraham Kidunaia, Basilus de Grote, Ephrem de Syriër

Abraham Kidunaia (290-360) leefde als kluizenaar bij Edessa. Hij sloot de deur van zijn kluizenaarswoning af, zodat hij alleen via een luikje eten kon krijgen. Andere Syrische en Turkse woestijnvaders

zijn Basilius de Grote (330-378), die bekend staat om zijn zorg voor armen en de ontwikkeling van liturgie in de periode dat het christendom in het Romeinse Rijk werd toegestaan, en Ephrem de Syriër (306-373), een kerkvader die uitsluitend in het Aramees schreef.



Van links naar rechts: Frontonius, Johannes van Lyco en Simeon de Pilaarheilige

Frontonius zou vanuit Turkije naar Frankrijk (Perigueux) zijn gezonden om er het Evangelie te verkondigen. Een bijzonder geval zijn de pilaarheiligen. De bekendste daarvan is Simeon de Pilaarheilige (390-459), die bij Aleppo op een platform bovenop een pilaar leefde. Vanaf zijn platform kon hij mandjes met eten omhoog hijsen. Niet alle kluzenaars werden monniken. Johannes van Lyco vertrok uit een klooster om, net als Elias van Egypte, weer als kluzenaar in de bergen te leven (394).



Links: Hieronymus met links de leeuw die vaak samen met hem wordt afgebeeld. Rechts: Arsenius.

Arsenius (350-445) was een leraar, afkomstig uit een belangrijke Romeinse familie. Na het overlijden van zijn ouders werd hij een zwijgzame kluizenaar als boetedoening voor zijn luxueuze leven in Egypte. Ook de H. Hieronymus (342-420), die de serie afsluit, was afkomstig uit een welgestelde familie. Na een bezoek aan de kluizenaars in de Egyptische woestijn vestigde hij zich als kluizenaar in Bethlehem. Daar vertaalde hij in opdracht van paus Damasus aan de hand van Griekse en Hebreeuwse teksten de bijbel in het Latijn. Zijn vertaling van de bijbel, de Vulgata, werd tot en met de 20<sup>ste</sup> eeuw door de katholieke kerk als standaard gebruikt.

De gravures van Boëtius tonen de kluizenaars in hun grot of hutje met voorwerpen als kruizen, boeken, schedels en rozenkransen. Een eerdere uitgave van een boek over woestijnvaders en kluizenaars, de *Sylvae Sacrae* (1594), bevat prenten van Hans Sadeler. Op Sadelers gravures zijn kluizenaars niet geportretteerd in hun kluis, maar in een bredere omgeving van bij elkaar gelegen hutjes. Sadeler werkte in Antwerpen als graveur voor de befaamde uitgever-drukker Christoffel Plantijn.



De 4e-eeuwse kluizenaar Helenus van Troyes voor zijn hutje aan een beekje in de wildernis. Hij plukt kruiden uit zijn tuin. Op de achtergrond een andere kluizenaar in een hut. Gravure van Hans Sadeler (1550-1600).

Alleen door zich terug te trekken uit de wereld konden de kluizenaars in stilte en gebed een waar christelijk leven leiden. De woestijnvaders waren op een enkele uitzondering na gastvrij voor bezoekers en hielpen elkaar onderling waar mogelijk. Toen Gerlachus na een periode van boetedoening in Jeruzalemaan paus Adrianus IV in Rome aangaf dat hij zich als kluizenaar in Houthem wilde vestigen, zal hem daarbij het beeld van deze woestijnvaders voor ogen hebben gestaan. Hun leven in de woestijn was in de Middeleeuwen bekend en was een inspiratiebron voor kluizenaars en monniken.

# DE ANDERE KRUISWEG

Op 30 maart a.s. opent in het heiligdom St. Gerlach de tentoonstelling over de Kruisweg van Leo Dortants. St. Gerlach neemt zo het stokje over van een andere Norbertinessenabdij, namelijk de priorij van Catharinadal in het Brabantse Oosterhout. Daar is tot en met 27 maart 2024 de Kruisweg van Albert Servaes te zien. Heel af en toe is deze kruisweg, die zich normaliter in de Trappisten abdij Koningshoeven bij Tilburg bevindt, te zien. Ik zag de kruisweg jaren geleden in Wittem en was er toen danig van onder de indruk. Reden genoeg om bij Breda de afslag Oosterhout te nemen.

## Priorij van Catharinadal

De priorij bevindt zich in de heilige driehoek, een klein gebiedje ten oosten van Oosterhout. Daarin bevinden zich behalve de Priorij Catharinadal ook de Onze Lieve Vrouweabdij (Benedictinessen) en de Paulusabdij (Communauté de Chemin Neuf, voorheen Benedictijnen). In het oude landschap met houtwallen en beekjes van de driehoek liggen verder tuinen, landerijen en monumentale boerderijen.



Links: akte waarin Willem van Oranje zijn bescherming vastlegt. Rechts: zuster Odilia van Nassau

Het klooster van de Norbertinessen is in feite een kasteeltje dat de Norbertinessen in 1647 betrokken toen ze door Hollandse troepen uit hun Bredase klooster verjaagd werden. De kerk bevindt zich in wat me de oude graanschuur van het kasteel lijkt te zijn geweest. Het oorspronkelijke klooster lag bij Breda en was in 1271 door een zekere Servatius gesticht, die de eerste proost werd. Daarmee is het klooster bijna net zo oud als het Norbertinessenstift St. Gerlach, dat aan het begin van die 13<sup>e</sup> eeuw in Houthem werd gesticht. Na verdrijving van de zusters uit Breda kon het klooster worden voortgezet, zij het in Oosterhout. Hoe kwam dat zo? Het klooster genoot als enige in de Nederlanden de bescherming van de Oranjes, vermoedelijk omdat drie familieleden zuster in Catharinadal waren geweest.

In het tegenwoordige Catharinadal lijkt een kordate priorin het klooster te hebben omgevormd tot een economisch powerhouse met wijngaard/wijnhuis, gastenhuis, kloostertuinen en kloosterwinkel. Je voelt dat Brabanders er graag een middag doorbrengen. Het klooster komt ook in het geheel niet over



als een tehuis voor bejaarde religieuzen. Je voelt dat er op die bijzondere plek iets nieuws bloeit, dat zelfs relevant blijft wanneer de zusters misschien een keer onverhoopt het klooster moeten verlaten. Het voorbeeld van Catharinadal stimuleert om ook St. Gerlach uit te bouwen tot een plek waar bezinning, geloof en ontspanning hand in hand gaan en waar mensen graag een bezoek aan blijven brengen (we hopen uiteraard dat het nieuwe kruiswegparkje daar een bijdrage aan kan gaan leveren).



Boven: Dom Isaac, abt van de Trappisten Abdij Koningshoeven in Tilburg opent samen met de priorin Maria Magdalena in Catharinadal de tentoonstelling van de Kruisweg van Albert Servaes. Foto Arjan van Dijk.



Boven: het klooster St. Catharinadal. De kruisweg hing in de kerk (schuur) rechts.

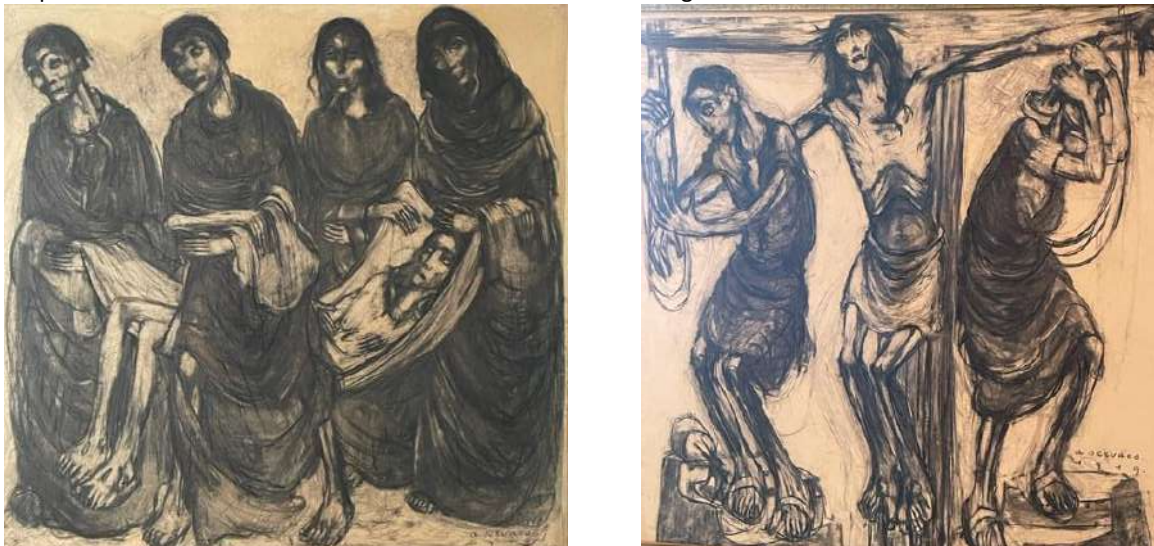
## De Kruisweg

De Kruisweg, bestaande uit 14 houtskooltekeningen, kwam eerlijk gezegd in de Kloosterbibliotheek Wittem mijns inziens beter tot zijn recht dan in Catharinadal, maar ook dit keer was de kruisweg niettemin indrukwekkend. In de in 1919 door de toen de diepgelovige 36-jarige Servaes (1883-1966) getekende kruisweg herken je niet alleen het lijden van Christus, maar ook het lijden van de mensen in de Eerste Wereldoorlog dat Servaes in Vlaanderen kort voor het maken van de kruisweg meemaakte. De uitgemergelde gezichten en de holle ogen van de mensen die in de kruisweg te zien zijn geven dit andere lijden weer, zoals we dat later ook zagen in de schimmen van mensen die aan het einde van de Tweede Wereldoorlog in de concentratiekampen en gevangenissen probeerden te overleven.

Deze expressionistische kruisweg sluit goed aan bij de hedendaagse wijze waarop de kruisweg van Christus verbeeld wordt in beeldende kunst en film (*The Passion of the Christ*). Ook uit de Middeleeuwen zijn schilderijen bekend waarin de kruisiging van Christus rauw getoond wordt. Bij de katholieke kerk viel de kruisweg indertijd echter niet in goede aarde. In 1921 werd hij op last van de kerk uit de kapel van Luithagen verwijderd. De "verboden" kruisweg kwam daarop in handen van een Tilburgse textielabrikant die de kruisweg na de Tweede Wereldoorlog aan de abdij Koningshoeven schonk. Daar is hij helaas niet toegankelijk voor het publiek. Hieronder volgen de foto's die ik bij mijn bezoek maakte (ik zag nergens dat het maken van foto's niet mocht), zodat u toch een indruk krijgt.



Het gebruik van houtskool versterkt het sobere effect dat van de tekeningen uitgaat. Servaes over zichzelf en zijn inspiratiebronnen: 'Ik heb slechts twee leermeesters: het Evangelie en de natuur'.



**WE HOPEN MET U DEZE ZOMER DE OPENING  
VAN HET KRUISWEGPARKJE TE MOGEN VIEREN**



**DANK ALVAST AAN ALLEN DIE IN 2024 HET KRUISWEGPARK  
IN HOUTHEM-ST. GERLACH MOGELIJK MAAKTEN!**

- 1. De diverse vrienden die aan onze oproep tot sponsoring van een statie gehoor gaven en het kerkbestuur van de clusterparochie Berg en Terblijt, Broekhem en Houthem dat aan ons het vertrouwen schonk voor dit project en bijdroeg aan de kosten van de grondwerkzaamheden.**



2. De sponsors (in alfabetische volgorde): a) Chateau St. Gerlach, b) Coppes Bouwbedrijf, c) Frissen Groen Techniek, d) Kapittel van St. Servaas, e) Stichting Mondriaan en f) de gemeente Valkenburg a/d Geul.



3. Last but not least: de vrijwilligers die hielpen bij de grondwerkzaamheden in het parkje.

